

GENOOTSCHAP FLEVO

In samenwerking met

Verslag van het symposium

“En de boer, hij ploegde voort”

**De agrarisch ondernemer in de samenleving
en zijn toekomst**

Dronten, Aeres Hogeschool Dronten, 8 december 2016

Foto: www.boerenbusiness.nl

Het symposium “En de boer, hij ploegde voort” vond op 8 december 2016 plaats in de Aeres Hogeschool Dronten. De voordrachten zijn samengevat. In deze samenvattingen zijn sheets uit de presentaties van de sprekers opgenomen; met dank voor hun toestemming.

Het symposium werd georganiseerd in samenwerking met:

Tekstbewerking: Graphein (mr. Wilma Reudink)
Kadoelerweg 2
8326 AX SINT JANSKLOOSTER
www.graphein.nl

Fotografie: Juul Baars
www.juulbaars.nl

Inhoud

Opening	4
<i>Andries Greiner, voorzitter Genootschap Flevo</i>	
1 De hoogopgeleide boer en ontwikkelingen in het agrarisch hoger beroepsonderwijs	5
<i>Drs. Rieke de Vlieger, directievoorzitter Aeres Hogeschool Dronten</i>	
2 Boer of agrarisch ondernemer, wat is het beeld van en in de sector?	6
<i>Ir. Hedwig Boerrigter, directeur stichting Veldleeuwerik, dagvoorzitter</i>	
3 Nieuwe verdienmodellen in de agri- en foodbusiness	8
<i>Geert Sol, Msc., docent Aeres Hogeschool Dronten, Agri & Food Innovatie Cluster</i>	
Intermezzo VerStandigeStreek	9
<i>Ivar Krijgsman, algemeen directeur VerStandige Streek, student Bedrijfskunde Agrifood-business</i>	
4 Kansen voor voedselbossen	10
<i>Robert Atkins, senior beleidsmedewerker Natuur en Milieufederatie Flevoland</i>	
5 Landbouw, natuur en meer	11
<i>Drs. Riet Rijs, hoofd afdeling Beleid Kwaliteit Ontwikkeling Het Flevo-Landschap</i>	
6 Keuzes en kansen in de landbouw	13
<i>Ellen Schreuder, bedrijfsopvolger</i>	
Gesprek met de zaal	15
<i>Onder leiding van Hedwig Boerrigter, dagvoorzitter</i>	
Afsluiting	22
<i>Andries Greiner, voorzitter Genootschap Flevo</i>	

Opening

Andries Greiner, voorzitter Genootschap Flevo

Hartelijk welkom, fijn dat er ook studenten zijn!
Het Genootschap Flevo is de oudste vereniging van het IJsselmeergebied. We bestaan straks al 77 jaar. Ik kan het niet nalaten, een anekdote. Onze secretaris André Geurts en ik waren onlangs op bezoek bij wethouder Herrema van de gemeente Almere, in het kader van een volgende bijeenkomst van het Genootschap over de Floriade. Ik begon met dezelfde zinnen, en noemde het 77-jarig bestaan. Waarop hij zei: “Ongeveer net zoiets als de heren zelf.” Opeens was onze relatie heel anders...

De volgende bijeenkomsten gaan over de Floriade en over bodemdaling.

“En de boer, hij ploegde voort.” Soms duikt er ineens zo’n zin op in je hoofd. Het is een terugkerende regel in het gedicht van J.W.F. Werumeus Buning uit de jaren dertig van de vorige eeuw. Het is een lang gedicht en gaat eigenlijk over alles dat kan gebeuren in de samenleving, maar “de boer, hij ploegde voort”. Er worden allerlei verschrikkingen en verleidingen opgevoerd, maar “de boer, hij ploegde voort.” Het gedicht eindigt met de vier regels:

Een stem sprak tot aarde, hemel en zee
En de boer heeft haar gehoord:
"Ter wille van de boer die ploegt
Besta de wereld voort!"

Prachtig!

1 De hoogopgeleide boer en ontwikkelingen in het agrarisch hoger beroepsonderwijs

Drs. Rieke de Vlieger, directievoorzitter Aeres Hogeschool Dronten

Onze studenten zijn boeren die feitelijk al het ambacht uitoefenen, beoogd bedrijfsopvolgers zijn of mensen die worden opgeleid als ‘erfbetreders’: de groep mensen om de agrarische ondernemer heen. De naam Aeres Hogeschool dragen we sinds afgelopen september. Toen we bijna vijftig jaar geleden naar Dronten kwamen, heetten we Christelijke Hogere Landbouwschool. Dat werd vervolgens Christelijke Agrarische Hogeschool. Een paar jaar geleden fuseerden we met de Stoas (agrarische lerarenopleidingen) en heetten we Vilentum Hogeschool, maar dat was moeilijk uit te leggen. Voor de duidelijkheid hebben we dus besloten om alle instellingen die tot de Aeres Groep behoren de naam Aeres te geven. Aeres is Grieks en staat voor licht, dynamiek en helderheid. In ons logo ziet u een oog dat de blik naar buiten verbeeldt: als hogere beroepsopleiding met praktijkgericht onderzoek kunnen wij niet zonder de buitenwereld. De naam Dronten is toegevoegd, omdat wij ook in Almere en Wageningen faculteiten hebben met elk een eigen profiel en resp. 450 en 180 studenten. Het profiel van de faculteit in Almere is ‘de groene en vitale stad’, in Wageningen is dat ‘duurzaam leren en ontwikkelen’. Wageningen is de enige plek in Nederland waar men de onderwijsbevoegdheid voor ‘het groene vmbo en mbo’ kan behalen. De faculteit in Dronten heeft als thema: agro, food en ondernemen. In 2017 vieren we twee jubilea: dan zijn we vijftig jaar in Dronten en bestaan we zestig jaar. Hier studeren bijna tweeduizend studenten en we verwachten in 2020 3500 studenten. De primaire landbouwproductie is een belangrijk onderwijsthema voor ons en dat wordt ondersteund door onderzoek, wat weer bijdraagt aan innovaties in de primaire landbouwproductie. Aeres Dronten is een a-typische hogeschool vanwege het agrarische karakter en de herkomst van onze studenten uit heel Nederland en zelfs het buitenland (‘free-movers’ danwel studenten uit onderwijsuitwisselingen).

In het kader van een reeks artikelen over hoe verschillend boeren kunnen zijn, publiceerde Trouw op 1 december een artikel over een student van ons, Chiel. Chiel is de zoveelste generatie boer. Zijn vader zegt: “Het boeren, dat leert hij van mij. Hij gaat naar Dronten om iets te leren over de economie.” Ook mooi is dat vader zegt: “Chiel is een ondernemer”. Ik denk er dan bij: “Dat leert hij ook bij ons.” Dat kan, omdat wij werken in de driehoek onderwijs, onderzoek en ondernemers; samen met de ondernemers maken wij van deze opleiding een succes. Daarbij spelen ook overheden en de omgeving een rol. Ondernemers bieden hier hun opdrachten aan via het netwerk van studenten, het netwerk van onze lectoren en via onze kennisbalie. De vragen zetten we om naar onderzoeksopdrachten (bijvoorbeeld momenteel over de optimalisatie van veevoeding of de invloed van machines en banden op bodemverdichting), waaraan vaak subsidie is gekoppeld. Wij zijn er trots op dat we zijn geaccrediteerd op een zogeheten ‘bijzonder kenmerk’: ondernemen. Wij hebben dat aangevraagd omdat we dat bijzonder vinden van ons onderwijs; het is in al onze opleidingen ingebed via een leerlijn. In de propedeuse gaat het om vakmanschap (produceren binnen een onderneming), tweede- en derdejaars gaan naar managementontwikkeling (het managen van productieprocessen binnen de randvoorwaarden van de omgeving) en vervolgens zet dat door in ondernemerschapontwikkeling (waar wil je naartoe en hoe richt je die weg in?). Waar we niet aan toekomen in vier jaar is leiderschapontwikkeling. We zetten dat wel aan, maar we hopen dat onze studenten nadat ze werkervaring hebben opgedaan, hun partij gaan meeblazen op de rand van sector en samenleving. Het werkveld waardeert wat wij doen. In onderzoek van bureau Berenschot ten behoeve van het laatste sectorplan is scoren wij goed op vaktechnisch gebied, internationaal, lectoraten, ondernemerschap en aansluiting met het midden- en kleinbedrijf; onze uitdaging is om dat vast te houden.

2 Boer of agrarisch ondernemer, wat is het beeld van en in de sector?

Ir. Hedwig Boerrigter, directeur stichting Veldleeuwerik, dagvoorzitter

Wat is een boer? Iemand die in zijn levensonderhoud (en dat van zijn gezin) voorziet door het houden van vee en/of het bebouwen van land. En wat is dan een agrarisch ondernemer? Volgens Wikipedia is dat een boer die voldoende kapitaal heeft om niet zelf zijn land te bewerken, maar hiervoor personeel in dienst heeft... Veldleeuwerik-telers zijn ondernemers. Ze zijn boer, vakman, rentmeester, landschapsbeheerder, soms energieproducent, hebben veelal nevenactiviteiten en hebben vrijwel altijd een familiebedrijf. De stichting is een kennisplatform dat bestaat uit gepassioneerde vakmensen (boeren- en verwerkingsbedrijven), die samenwerken aan een toekomstbestendige voedselproductie

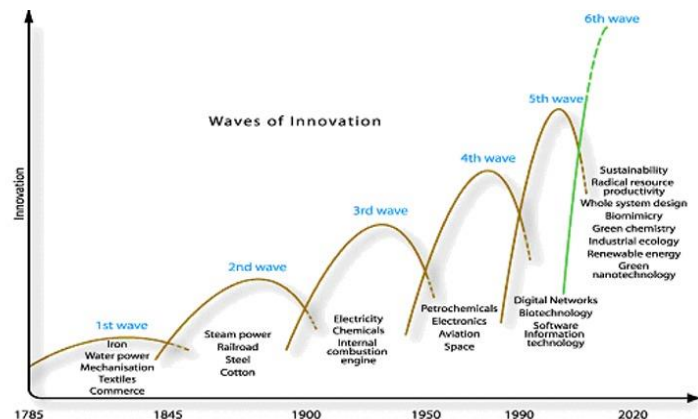
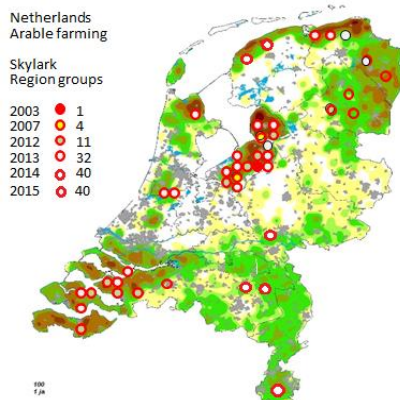
Akkerbouw in Nederland (Rabo 2013)

- ✓ 12.016 akkerbouwers (-/ 18,8% t.o.v. 2000)
- ✓ 532.412 hectare (-/ 17,9% t.o.v. 2000)
- ✓ Gemiddeld 44,3 ha
- ✓ Ca. 1.000 bedrijven meer dan 100 ha
- ✓ 60% grond in eigendom
- ✓ 64% is ouder dan 50 jaar
- ✓ 41% heeft bedrijfsopvolger

Het belang van duurzaamheid neemt toe vanwege de groei van de wereldbevolking, het belang van de beschikbaarheid van zoet water, de klimaatverandering, het belang van beschikbaarheid van grondstoffen en van goede bodemweerbaarheid.

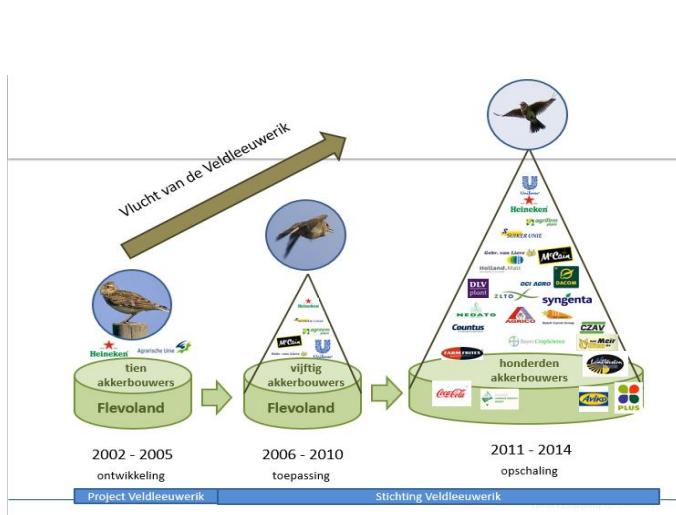
Duurzaamheid is geen hype. Volgens Michael Porter is het een logische volgende fase in de wereldwijde innovatiecyclus

Veldleeuwerik is in 2002 begonnen in Flevoland, maar is inmiddels een landelijke stichting die staat voor het bevorderen van een gezonde bodem, gezond ondernemen, gezonde voedselproductie en gezond leven.

We

brengen telers samen in economische netwerken. Deelnemers worden geactiveerd en gemotiveerd om duurzame oplossingen te vinden, wat leidt tot verduurzaming van de agro- en foodketens. De kleine werkorganisatie van 3 fte faciliteert de 390 aangesloten telers die samenwerken in regiogroepen. Samen bewerken zij ruim 45.000 ha (= 8,7% van de Nederlandse akkerbouwgrond) (gemiddeld 110 ha per teler, waarbij de grootste teler 650 ha heeft en de kleinste 22).

Deze boeren doen dingen die verder gaan dan de wettelijke eisen. Dat kost tijd en investeringen, maar naar de echt financiële waardering in die ketens is het nog wel zoeken. Dat duurzaam telen steeds meer een ‘license to produce’ wordt en dat kennis hierover steeds meer oplevert c.q. kosten bespaart, staat daarentegen buiten kijf. Er is inmiddels een duurzaamheidssystematiek ontwikkeld die vorig jaar is gecertificeerd. Dat willen we nu door-ontwikkelen. Het gaat niet alleen om bodem of water, maar ook bijvoorbeeld om hoe je met energie, je eigen leefomgeving of menselijk kapitaal omgaat; er zijn tien indicatoren die maken of je als bedrijf toekomstbestendig bent.

Er is inmiddels een heel scala aan partijen dat zich verbonden weet aan Veldleeuwerik: van adviesorganisaties tot ketenpartners. We werken voornamelijk business-to-business en zijn niet zozeer consumentgericht, maar je kunt af en toe het ontwikkelde logo ‘duurzame teelt’ wel terugvinden, bijvoorbeeld in de supermarkt op het suikerpondje van Van Gilse of op de producten die telers in hun eigen boerderijwinkels verkopen.

STICHTING VELDLEEUWERIK Duurzaamheid Doorgrond

Veldleeuwerik en Bodem

- ✓ 67% beoordeelt regelmatig bodemprofiel
- ✓ 73% stelt organische stofbalans op
- ✓ 52% past compost toe
- ✓ 60% gebruikt dierlijke vaste mest
- ✓ 27% past precisiebemesting toe
- ✓ 92% zaait groenbemester na hoofdteelt
- ✓ 82% past bandenspanning aan, aan bodemomstandigheden

STICHTING VELDLEEUWERIK Duurzaamheid Doorgrond

Veldleeuwerik en Bescherming

- ✓ 59% gebruikt spuit met GPS en sectiecontrole
- ✓ 29% heeft rotatie aardappelteelt verruimd i.v.m. AM beheersing
- ✓ 51% gebruikt GEWIS om optimaal spuitmoment te bepalen
- ✓ 49% kiest gericht groenbemester voor bestrijding bietencystealtje

Of onze telers nu echt duurzamer produceren dan anderen valt niet te zeggen, omdat dat niet goed is te meten. Maar het grote verschil met andere telers is dat onze telers zich hebben gecommitteerd aan de duurzaamheidssystematiek. Ze laten zien wat ze doen!

STICHTING VELDLEEUWERIK Duurzaamheid Doorgrond

Veldleeuwerik en Biodiversiteit

- ✓ 24% zaait meerjarige akkerranden
- ✓ 59% heeft zitpalen voor roofvogels
- ✓ 33% is lid van agrarische natuurvereniging
- ✓ 59% verplaatst nestjes bij maaiwerkzaamheden
- ✓ 26% heeft meer variatie in houtsingels aangebracht
- ✓ 39% gebruikt alleen insecticiden die natuurlijke vijanden sparen (28% die hommels en bijen sparen)

3 Nieuwe verdienmodellen in de agri- en foodbusiness

Geert Sol, Msc., docent Aeres Hogeschool Dronten, Agri & Food Innovatie Cluster

Ik ben de kleinzoon van een polderpionier. Ik heb altijd van mijn familie meegekregen dat de polder is ontgonnen en dat we daar voorzichtig mee moeten omgaan. En ik vind het dan ook bijzonder dat ik vanuit de Aeres Hogeschool, samen met studenten en vele anderen, mee mag bouwen aan de volgende fase.

Ik ben verbonden aan het Agri- en Foodcluster Innovatie Cluster van de Kennispoort Regio Zwolle, waarin we 21 gemeenten die elk op een eigen 'pier' staan, verbinden om nieuwe business en nieuwe verdienmodellen te creëren. Het gaat

daarbij om circulaire en duurzame economie, keteninnovatie, agri-technology, farm data en uiteindelijk ook gezondheid en maatschappelijke innovaties.

Een voorbeeld. De gemeente Dronten wil in de vorm van een biohub een transitie naar regionale circulaire economie gaan ontwikkelen. We proberen daar op een andere manier naar afvalstromen te kijken: de focus ligt op het verwaarden van reststromen van producten van vier aangesloten agrariërs. Het gaat om de verwerking van de reststromen van pompoen, aardappel, peen en ui (samen maakt dat hutspot) in materialen, chemie en voeding. Zo gezegd, zo gedaan. Het team (waarin ook een niet-agrarisch ICT-bedrijf en de Ontwikkelingsmaatschappij Flevoland deelnemen), kwam in april bij elkaar en besloot nu niet te focussen op een nieuwe energiebron; het doel was duidelijk 'een volgende fase'. "Wie weet zitten we straks wel aan een nieuwe hutspottafel".

De onderzoeksvraag werd: welke circulaire business- en verdienmodellen zijn er realiseerbaar voor het verwaarden van reststromen die nu op diverse plekken in de agrarische keten ontstaan? Met als deelvragen:

- welke kansrijke business- en verdienmodellen zijn er voor hoogwaardige voedingsmiddelen en chemische basisstoffen op basis van groene reststromen;
- hoe moet de huidige lineaire waarde(n)keten veranderen om deze circulaire verdienmodellen mogelijk te maken;
- welke bewerkingsprocessen zijn nodig om deze nieuwe verdienmodellen mogelijk te maken?

We zijn vervolgens in augustus begonnen en hebben als doel gesteld om in juli zo'n verdienmodel te hebben. Het mooie is dat er echt sprake is van pioniersgeest en gezamenlijk eigenaarschap: er is wederkerigheid in waarden en normen.

De aangesloten agrarisch ondernemers zijn met deeltijdstudenten de huidige lineaire waarde(n)keten gaan verkennen. Voltijdstudenten ontwikkelen nu circulaire business- en verdienmodellen op biohub-niveau. Toen kwam er een andere groep voltijdstudenten die hier méér mee wilden; het betreft immers niet alleen Dronten maar ook andere gebieden. Zij zijn nu een essay aan het schrijven over het verwaarden van agrarische afvalstromen.

Toen we dat aan de gang hadden, ontstond er een groep afstudeerstudenten die starten met een nieuwe 'minor' oftewel afstudeerrichting: bio-basics en circulaire economie. Zij gaan het business-proces ontwerpen en regisseren van 'inspiratievorming tot nieuwe business ontwikkeling'.

We hebben een afstudeerkring opgericht, de BiohubDronten. En zij hebben de link gelegd naar de Kennispoort Regio Zwolle. De Zwolse ontwerpfabriek Cibap deed nog niets met agrarische producten, maar wilde graag meedenken: misschien kunnen we naar isolatie- of bouwmaterialen toe?

Ten slotte, en dat is wel bijzonder, juist omdat we ondernemerschap stimuleren en vaker onze neus stoten dan dat we 'm niet stoten en juist daarom met elkaar aan de slag zijn, is er een studentenbedrijf opgestaan: VerStandigeStreek: Zij hebben het motto: eerlijke prijs en eerlijke handel in de gemeente Dronten. Ivar Krijgsman vertelt daar nu meer over.

Intermezzo: VerStandigeStreek

Ivar Krijgsman, algemeen directeur VerStandige Streek, student Bedrijfskunde Agrifood-business

De reststromen lieten ons niet los. Want hoe gek is het, dat een kromme wortel niet goed genoeg is voor winkerverkoop? Of dat we een aardappel met een vlekje niet gewoon wat dieper schillen? Daardoor wordt tien procent van de aardappeloogst weggezet voor twee cent per kilo. Dat is toch niet eerlijk naar de boeren toe?

Daar denk je dan als student over na. En dan hoor je dat een gemiddeld voedselproduct per dag zeventienduizend kilometer aflegt voor het bij ons op het bord belandt. Nou, toen was 't klaar en zeiden we: dat gaan we hier in de regio Dronten anders doen.

Wij, als VerStandigeStreek, gaan zorgen voor korte lijnen tussen lokale boer en horeca. Wij gaan zorgen dat de boer een eerlijke prijs krijgt voor zijn kwalitatief hoogwaardige product, want, aansluitend op het betoog van Geert, in een hutspot proeft niemand het verschil tussen een kromme en rechte wortel... Doordat we 'het in de regio houden' en daardoor de transportkosten laag houden, kunnen we concurreren met grote bedrijven.

Ons doel is nu dus om die producten te gaan verwaarden. We verkorten de keten, en mede door de verlaging van CO₂-reductie, dragen we bij aan duurzaamheid. We denken dat we hiermee een mooi begin maken voor heel Flevoland. Samen met Geert, en met de bedrijven uit de biohub, willen we dit nu realiseren. We hebben er heel veel zin in!

Ik hoop dat u straks in een restaurant vraagt of dat wat er op uw bord ligt, van reststromen komt. En hoe geweldig is het dan, als een kok dat met trots kan beamen!

Wij hopen dat we in juni, als wij met school stoppen en dit bedrijf een jaar bestaat, een doorstart kunnen maken en dat dan kunnen vieren in De Brasserie in Dronten met een etentje op basis van reststromen. Binnen school doen we dit nu al... Volgende week komen de eerstejaars hiernaartoe met hun ouders en vanuit de biohub krijgen we dan de kans om reststromen aan te bieden. Geweldig! Dat is echt een uitdaging waarmee we heel blij zijn!

Vervolg door Geert Sol

Mooi hè? Het is een genot om zo te mogen samenwerken. Ondernemende studenten, ondernemers, overheid (de gemeente Dronten is echt een aanjager), we doen het met elkaar. En dat is ook nodig. We zullen een volgende stap moeten maken. We merken wel dat iedereen trots is op zijn eigen regio, maar vanuit identiteit kun je bouwen.

We zijn samen met bedrijven bezig met vraagstukken inzake nieuwe verdienstructuren. Maan Biobased Products uit Raalte is bezig met het ontwikkelen van een lijm uit plantenextracten. Misschien is dat ergens aan te knopen? Met een vissersbedrijf bekijken we of van het vele piepschuim dat wordt opgevisst (van honderd ton vangst, is zestig ton afval) een nieuw verpakkingsmateriaal kunnen maken. HediBouw uit Biddinghuizen denkt met ons mee over een open visteeltsysteem in een koude kas...

We proberen dus samenwerking te vinden tussen verschillende gebieden en verschillende producten. Het mooie is dat we met z'n allen aan het begin staan en met elkaar verkennen.

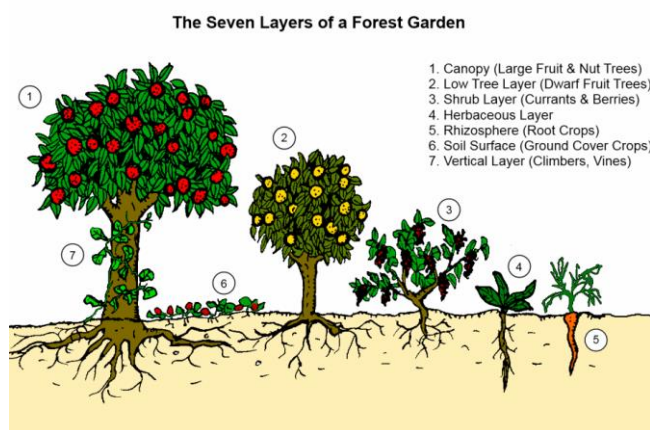
Van huis uit heb ik meegekregen: het ondenkbare is denkbaar, en het onmogelijke is mogelijk. Dat is een mooie basis om op te bouwen.

4 Kansen voor voedselbossen

Robert Atkins, senior beleidsmedewerker Natuur en Milieufederatie Flevoland

We zijn een dertigjarige vereniging met 42 lid-organisaties. Ons motto: samen (met bedrijven, agrarische natuurverenigingen, andere groene organisaties en steeds meer met bewonersinitiatieven) voor een mooi en duurzaam Flevoland. Flevoland kenmerkt zich door de strikte scheiding van landbouw, natuur en wonen en is 'gemaakt' door pioniers. De helft van de bevolking woont in Almere, en ook die mensen zijn, op hun eigen manier, pioniers; ze zijn overal met mooie nieuwe dingen bezig. Wij ondersteunen veel van die initiatieven, op het gebied van energie, voedsel (groenteclubs) en sociale initiatieven zoals een fietspad in Lelystad.

Ik wil het met u hebben over het verzachten van die harde grenzen. Dat kan onder meer met voedselbossen: zelfvoorzienende ecosystemen die ook voedsel produceren. In de tropen zijn ze heel gebruikelijk en bestaan ze uit zeven lagen, zeven groepen van planten. Bij onze voedselbossen kun je denken aan hoge (noten)bomen, daarna bijvoorbeeld fruitbomen, een laag met (bessen)struiken, een laag kruiden en wortel-, knol- en wolgewassen die ook voor de bodem zorgen. Ze hebben een belangrijke recreatieve en educatieve functie voor de omgeving, maar er

komen wel degelijk ook waardevolle producten uit zo'n bos. Kleinschalige projecten zijn er in Almere Poort, de Sieradenbuurt (5,5 ha permacultuur) en andere Almeerse stadsdelen, Emmelerhage (Emmeloord) en het Tuindersbos en Warande (Lelystad).

Grootschalige projecten zijn Landgoed Roggebotstaete (52 ha agro-ecologie), Noorderwold en Oosterwold (Almere). Bij de laatste zijn wij betrokken. De kavels daar worden ingericht volgens de Flevolandse verhouding van land- en woningbouw en de bewoners leggen er zelf de nutsvoorzieningen aan; een interessant experiment van organische planologie. Het voedselbos dat er is gepland, is ongeveer 20 ha en heeft een belangrijke educatieve en participatiefunctie. Het herbergt eigenlijk alle thema's die in 2022 op de Floriade aan bos komen: 'feeding, greening, energizing en healthyng the city'.

Er zijn nog wel kennisvragen: in hoeverre is zo'n voedselbos productief en in hoeverre draagt het bij aan biodiversiteit? Beherende natuurorganisaties zijn voorts bevreesd voor de rol van exoten; maar goed, de aardappel was ook ooit een exoot. Tot slot, wellicht kan er een nieuw beroep uit voortkomen? Bosboeren? Voedselwachters?

Sieradenbuurt – voedselbos

Landgoed Roggebotstaete

Eemvallei - voedselbos

- Oosterwold: 4.300 hectare
- (stads)landbouw 43%
- Woningbouw 12,5% (15.000 woningen)
- 20 - 60 hectare
- agro-ecologie
- educatie
- participatie

Samen voor een mooi en duurzaam Flevoland.

natuur en milieu
federatie
flevoland

5 Landbouw, natuur en meer

Drs. Riet Rijs, hoofd afdeling Beleid Kwaliteit Ontwikkeling Het Flevo-Landschap

Het Flevo-landschap

Flevolandse natuur- en landschapsorganisatie

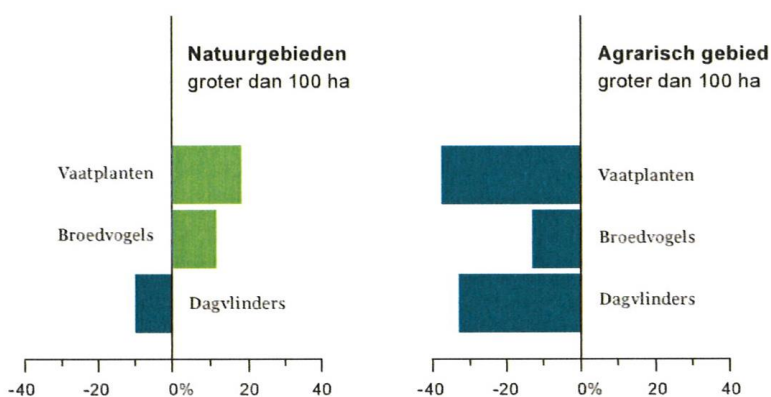
Beleid:
gezonde natuur in een levend landschap;
voor, met en door Flevolandse

Achterban:
12.000 begunstigers
175 vrijwilligers

Beheer:
5.600 ha natuur, landschap, cultureel erfgoed
bezoekerscentra Almere, Natuurpark Lelystad, Schokland

Natuur dichtbij
**HET FLEVO
LANDSCHAP**

De Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur heeft recent het advies ‘Verbindend landschap’ uitgebracht aan de overheid over hoe de relatie met landschap te benaderen om draagvlak voor energietransitie te behouden. De ‘verrommeling van het landschap’ levert immers veel weerstand op. Wij denken dat dit advies ook voor Flevoland belangrijk is. De sanering van de windmolens begint, zonne-energie komt eraan. Laten we tijdig met elkaar, natuur en landbouw, goed nadenken over hoe hiermee om te gaan.

Vorig jaar heeft het Wereld Natuur Fonds een ‘living planet report’ uitgebracht over de biodiversiteit in Nederland. Die maakt niet echt vrolijk. Hoewel een verbetering is te zien de afgelopen tientallen jaren, zien we met name in het agrarisch gebied nog zorgelijke situaties, met name omdat er heel weinig insecten meer zijn, waardoor er voor vogels weinig voedsel is.

Deze twee rapporten geven aan dat wij als natuurbeheerders eigenlijk niets kunnen zonder het landbouwgebied, omdat onze natuurgebieden als het ware eilanden worden; populaties raken van elkaar geïsoleerd en het foerageergebied wordt te schraal. Natuur kan dus niet zonder een groen landschap en duurzame of natuurinclusieve landbouw.

Wat doen we als Flevo-landschap? Ik geef vier voorbeelden. Op beleidsniveau agenderen we de vraagstukken bij de politiek. Samen met partners hebben we de inspiratienotitie ‘Voor een Rijkere Flevoland’ gemaakt als input voor de Omgevingsvisie. Ten tweede verstoppen we ons niet. Wij bekennen kleur ten aanzien van windenergie en zonne-energie en nemen duidelijke standpunten in over de belangen van natuur en landschap; we praten actief mee.

Meer op praktisch niveau werken we aan de integratie van natuur en landbouw. We experimenteren en ontwikkelen en delen het Flevolands verhaal actief met onze achterban. Aan de Vogelweg zijn we in samenwerking met het Louis Bolk Instituut, Vogelbescherming Nederland, en Agrarische akkerbouwvereniging Akkerwaard gestart met een experiment om te komen tot een vogelakker. Het is een concept dat in Groningen is ontwikkeld door werkgroep De Grauwe Kiekendief. De akker biedt in

stroken ruimte aan natuur- én landbouwgewassen. Het is de bedoeling dat de biodiversiteit boven en onder de grond toeneemt. We proberen het zo uit te dokteren dat het in ieder geval een kostendekkend concept is.

Een grotere ontwikkeling is Noorderwold Eemvallei in Oosterwold, in het kader van het Programma Nieuwe Natuur Flevoland. We doen dat samen met biologisch landbouwbedrijf ERF. De ambitie is om natuur, landbouw en stad te verbinden in een flinke omvang. We proberen daar echt een substantiële ontwikkeling tot stand te brengen. In de

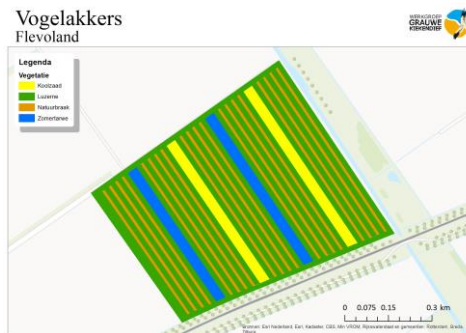
formule van Oosterwold zit ook nog een flinke wooncomponent. Of we dat vormgeven in de

ontwikkeling van een landgoed, zorgboerderij of groepjes huizen, weten we nog niet. Het is overigens geen eenvoudige locatie. Hier wordt nog bodemdaling van minimaal vijftig centimeter verwacht de komende jaren. Het oude Eemstelsel loopt er onderdoor, er is veel archeologie in de bodem. Verder is er een aantal windmolenopstellingen gepland.

Kortom, het is een uitdaging om dit landschap

– op Flevolandse schaal – te transformeren. We gaan er geen moestuintjes maken: het gebied moet echt een productiefunctie voor de stad Almere hebben. En binnenkort is de Floriade natuurlijk de buurman.

verbinden stad en platteland

recreatie

- afwisselend landschap
- fiets- en looproutes
- educatie en evenementen
- centraal Landgoederf
- markt, winkel en restaurant
- Floriade 2022

wonen en werken

- natuur als ruggengraat
- Oosterwold, % 'rood'
- ruimte voor initiatieven
- zorgfuncties
- landgoederen
- streekproducten

verbinden stad en landbouw

voedsel

- herkomst van eten
- gewassen en dieren
- zelf oogsten
- gezonde keuken

- biologisch
- duurzaam verbouwd
- innovatieve landbouw
- lokale én grote markt
- voedselhub

- natuur-landbouw
- zorgfuncties
- wonen en werken

verbinden natuur en landbouw

bekend

- graasdieren in natuur
- strokenteelt
- struweel
- akkerranden
- natuuroevers

experiment

- vogelakkers
- voedselbos
- agroforestry
- natte teelten
- permacultuur
-

Kortom, natuur heeft met natuur meedenkende landbouw nodig voor biodiversiteit. En we moeten zorgen dat natuurbeheer en agrarisch natuurbeheer elkaar versterken. Ook kunnen we elkaar vinden in het Flevolands landschap en in het behouden van de kernkwaliteiten daarvan. Verder zullen natuur en landbouw elkaar nog vaak in de energietransitie zien. Mogelijk zijn er ook nog opties om het landschap nog wat verder te dooraderen: dat is voor recreatie en voor de biodiversiteit interessant.

De landbouw heeft verder belang bij een band met de consument; een groot deel daarvan zit in onze

achterban. Zo kunnen we elkaar helpen met verbinden; we bieden al thema's als 'groen, gezond en streekproducten' veel aan onze bezoekers aan bij excursies. De gemeenten zijn ook belangrijk; elke gemeente wil duurzaam zijn binnen nu en een aantal jaren. Tot slot hebben we de opleidingen nodig; er zijn nog veel onderzoeksvragen.

6 Keuzes en kansen in de landbouw

Ellen Schreuder, bedrijfsopvolger

Mijn agrarische interesse was er altijd al, maar toen ik een vervolgopleiding moest kiezen dacht ik dat een agrarische opleiding meer voor jongens was weggelegd. Ik ging dus naar de Pabo, wat ik ook ontzettend leuk vond en vind; ik heb inmiddels twee jaar voor de klas gestaan in het basisonderwijs. Toch merkte ik dat mijn interesse in de agrarische sector bleef en ik ging daarom weer studeren. Vorig jaar heb ik hier aan de Aeres Hogeschool de opleiding tuin- en akkerbouw met ondernemerschap, afgerond.

Wij hebben een akkerbouwbedrijf aan de Vuursteenweg. Mijn opa en oma zijn hier vanuit Groningen naartoe verhuisd toen de polder werd drooggelegd. Zij zijn dit bedrijf begonnen. Mijn vader heeft het later overgenomen en momenteel runnen we

het bedrijf eigenlijk met het hele gezin. We telen op kalkrijke lichte zeelei. We hebben een één-op-vijf bouwplan: suikerbieten, poot aardappelen, wintertarwe, uien en we verhuren land aan een tulpenboer.

Ik had gehoopt dat ik wist wat ik wilde toen ik was afgestudeerd, maar dat was niet zo. “Wat nu”, dacht ik. Wil ik volledig in het bedrijf of wil ik er een baan naast? Wil ik misschien een volledige andere baan? Welke rol heeft de boerderij kortom in mijn toekomst? Eigenlijk wist ik één ding toch wel zeker: dat ik in ieder geval binnen het bedrijf wilde gaan werken; ik hou van het boerenleven. Ik heb toen de administratie overgenomen en dat vind ik hartstikke leuk om te doen. Daarnaast doe ik van alles: ploegen, tarwe zaaien, door de uien lopen, wat er maar moet gebeuren. Ik moet er wel bij vertellen dat ik helemaal niet technisch ben, dus mijn vader stelt de ploeg af...

Maar de interesse in de mens vanuit het onderwijs, is er ook nog. Daar wilde ik dus ook wat mee. Momenteel heb ik een tijdelijke functie bij LTO Noord in het informatiecentrum. Ik behandel daar allerlei vragen van boeren en voorzie ze van nieuwe informatie. Zo combineer ik mijn kennis van de agrarische sector met mijn onderwijskennis. Die combinatie is hartstikke leuk, maar tegelijkertijd is het ook wel ‘een dingetje’: ik werk vier dagen bij LTO en één dag thuis. Het is best lastig om een goede balans te vinden. Er zijn genoeg ideeën voor het bedrijf, maar daar heb je tijd voor nodig.

Mijn vader wist van jongs af aan wat hij wilde en is na zijn agrarische studie direct in het bedrijf gegaan. Hij koos toen voor de specialisatie poot aardappelen en breidde via huur het areaal uit. Buiten het bedrijf vervulde hij al snel veel bestuurlijke functies. Dat ging door en daarom heeft hij het huren van land weer afgestoten en is hij zich meer gaan richten op de bestuurlijke functies. Hij heeft zich ook aangesloten bij Veldleeuwerik. Voor hem staat de kwaliteit van zijn product voorop en daarbij helpt Veldleeuwerik. Je kijkt kritisch naar het bedrijf, je maakt elk jaar een duurzaamheidsplan en zo blijf je ontwikkelen.

Keuzes en kansen, elke ondernemer ziet ze. Uit ons bedrijf kunnen we momenteel geen twee salarissen halen. Dus dan sta je voor de keuze: fulltime het bedrijf in en dan groeien met het bedrijf of een baan ernaast gaan zoeken? De grondprijzen stijgen enorm, dus de vraag is of en hoe je grond kunt kopen of huren als je wilt uitbreiden. Ik kan ook voor een neventak kiezen; mijn oom en tante hebben er bijvoorbeeld pluimvee bij genomen en dat kan prima. Ook loonwerk erbij gaan doen, zou passen binnen onze bedrijfsvoering.

Er zijn dus mogelijkheden, maar ook obstakels. De financiering bijvoorbeeld. Bedrijven worden steeds groter. Mijn opa en oma konden bij wijze van spreken nog een bedrijf kopen van hun spaargeld. Mijn

vader had financiering nodig, maar wist dat hij die op afzienbare termijn zou kunnen aflossen. Mijn generatie zit misschien wel vast aan levenslange financiering. Dat is best wel een ding: het gaat om steeds grotere bedragen en momenteel stoppen er best veel bedrijven die geen opvolger hebben. Hoe kan het voor jongeren aantrekkelijk worden om toch een bedrijf te kunnen overnemen?

Als ondernemers hebben we verder ook te maken met de politiek. Denk maar aan de fosfaatproblematiek waar de melkveehouders nu mee te maken hebben. Ondernemers zullen moeten inspelen op de wettelijke veranderingen die eraan komen.

En we hebben natuurlijk te maken met de omgeving. Ons bedrijf heeft geen burgers vlakbij wonen, maar er zijn natuurlijk genoeg bedrijven die dichtbij stad of dorp liggen en daarmee rekening moeten houden qua planning van werkzaamheden. De burger raakt gelukkig wel steeds meer betrokken bij de sector en wordt als consument ook steeds belangrijker. Als ondernemers hebben we continu de taak om uit te leggen waarom we de dingen doen zoals we ze doen.

De toekomst. Waren de boerenbedrijven vroeger redelijk vergelijkbaar, tegenwoordig zijn er steeds grotere verschillen. Je kunt kiezen voor uitbreiding, een neventak, een extra activiteit zoals een kinderdagverblijf... De mogelijkheden zijn reuze. Ons bedrijf van 50 ha is levensvatbaar zoals het is, maar de toekomst blijft eisen stellen. Qua mechanisatie werken wij daarom samen met collega's uit de omgeving: de een heeft een mooie uienlader, een ander de aardappelrooimachine en

wij hebben de inschuurlijn. Zo kun je door samenwerking blijven inspelen op nieuwe ontwikkelingen en rendabel werken.

Het is mooi om te zien hoe iedere ondernemer eigen keuzes maakt en doet wat bij hem of haar past. Hoe mijn toekomst eruit gaat zien, weet ik nog niet; ik ben pas 25. Eén ding weet ik zeker: ik wil de boerderij overnemen. Groeien qua bedrijf? Dat weet ik nog niet. Eigenlijk vind ik het bedrijf mooi zoals het is en ik vind het super om dat te combineren met een baan bij LTO of in het onderwijs. Wat ik uit Veldleeuwrik meeneem en wat ik van mijn vader overneem, is dat ik kwalitatief hoogwaardige producten wil afleveren en dat ik duurzaamheid hoog in het vaandel heb.

Gesprek met de zaal

Onder leiding van Hedwig Boerrigter, dagvoorzitter

Allard van Woerkom, akkerbouwer uit de Noordoostpolder

Termen die mij vanmiddag zijn opgevallen: omgeving, gezond (dat heb ik twee keer staan, want daarmee zijn we erg bezig), verdienmodel, natuurLIJK denken, visie, verbinden en kwaliteit. En ik dacht: alle sprekers vertellen ons verhaal. Het lijken wel twee werelden, maar er zijn zoveel overeenkomsten. Dat zeg ik niet lichtzinnig. En dan denk ik: waarom verbinden we niet meer? Er is veel te winnen, we kunnen grote stappen maken. Maar dan moeten we sneller werken, elkaar opzoeken, en misschien wat minder praten en wat meer doen. Er komt veel aan. Ik heb van de week in Brussel gelezen dat onze voorzitter (LTO, red.) stelt dat we erop kunnen rekenen dat er veel minder steun komt en dat de agrarische sector de centjes uit de markt moet halen. Onze maatschappij wil een heleboel. Hoe gaan we dat met z'n allen invullen?

Een akkerbouwer uit Oosterwold

Ik heb scherp geluisterd, met name naar de heer Atkins en mevrouw Rijs. Wij hebben de twijfelachtige eer om met onze boerderij halverwege het Oostvaarderswold (wat onze CDA-staatssecretaris Bleker gelukkig grotendeels heeft voorkomen) te zijn gevestigd. Aan de andere kant zitten we middenin Oosterwold. Mijn zoon is een gangbare akkerbouwer, die ook wordt geïnspireerd vanuit Veldleeuwerik. Ik heb een wens: dat de heer Atkins en mevrouw Rijs hun invloed dusdanig kunnen aanwenden dat er binnen de geplande 44% stadslandbouw in Oosterwold, ruimte blijft voor gangbare akkerbouwers die heel duurzaam bezig zijn.

Riet Rijs, spreker, Flevo-Landschap

Ik vind het moeilijk om hierop te reageren. Het hele plan Oosterwold is door overheden ontwikkeld, niet door ons. Wij zijn één van de vele partijen die initiatieven ontwikkelen in dat gebied en die aanmelden bij de gebiedsregisseur. Daarmee moet u gaan praten. Dit kunnen wij op zich niet beïnvloeden.

Robert Atkins, spreker, Natuur en Milieufederatie Flevoland

Bij de term stadslandbouw stond 'stads' tussen haakjes...

Ik denk wel dat het goed is om te beseffen dat Flevoland ooit is opgezet als landbouwprovincie, maar dat we dat zien veranderen de laatste tientallen jaren. Wat ik al zei: de helft van de inwoners woont in Almere. Die stad gaat straks uitbreiden. Het klinkt als een cliché, maar de vraag is: hoe behouden we het goede (ik denk dan ook aan bedrijven die bij Veldleeuwerik zijn aangesloten) en hoe combineren we dat met een plek voor de nieuwe Flevolandse?

Bouwe Bakker, stichting De Lelystadse Boer

Stichting de Lelystadse Boer is een stichting van zestig boeren rondom Lelystad Airport, die met de juiste positieve energie de samenwerking zoeken met het vliegveld, de gemeente en provincie.

Eerst een observatie. Het thema vanmiddag is: de boer ploegt voort. Mij viel op dat de natuur- en landschapsorganisaties de boer worden, en dat de boer de ondernemer wordt die de reststromen verwerkt en verkoopt als producten...

Waar ik behoefte aan heb, is dat de landbouw, waarin heel veel energie en creativiteit zit, minder vaak alleen staat. De energie van de maatschappelijke organisaties en publieke partijen gaat vaak naar initiatieven die voor boeren 'ver van hun bed' staan. Ik zou het fijn vinden als er 'een peloton' ontstaat; wil je in de landbouw daadwerkelijk iets veranderen, moet je met het peloton aan de slag. Mijn zoektocht is altijd: hoe gaan we dat peloton ondersteunen?

Want men wil wel graag, maar men heeft ook met de dagelijkse realiteit te maken van 'verdienmodellen'. En verdienmodellen moeten zich ontwikkelen. Dus mijn vraag is: hoe gaan we het peloton helpen?

Hedwig Boerrigter, dagvoorzitter, Veldleeuwerik

Kijk, Veldleeuwerik is ook een peloton, maar is niet aaneengesloten; het is een 'pelotonnetje'. Mijn eigen ervaring is dat LTO wel een groot peloton is, maar nooit iedereen meekrijgt. Het lijkt een beetje een gemiddelde massa te blijven, en dat is een beetje jammer. Meer mensen zouden hun nek moeten willen uitsteken.

Allard van Woerkom, akkerbouwer uit de Noordoostpolder

Het was een hartenkreet uit de sector. We zijn al heel lang bezig. Ik denk dat we toe moeten naar pilots, en die mogen best zwaar beoordeeld worden, maar daar hebben we andere partijen bij nodig. Dan kun je vanuit die situatie laten zien wat er mogelijk is. Dan begint er in het peloton, waarin snelle en minder snelle mensen fietsen, iets te werken waardoor de vaart erin komt.

Hedwig Boerrigter, dagvoorzitter, Veldleeuwerik

In het gemeenschappelijk landbouwbeleid gaat het over vergroening. In 2020 komt er een nieuw gemeenschappelijk landbouwbeleid. Daar zijn we wel met allerlei pelotonnetjes aan het werk: hoe moet het eruit komen te zien? En dan zien we dat we in Nederland nog steeds heel erg ver vooruit lopen op de troepen in Brussel...

Mevrouw de Ruiter

Een groot compliment aan de organisatie voor deze middag. Ik vind het een eyeopener op allerlei terreinen. Mijn vraag: is er uitwisseling van kennis met het buitenland, en wat is het heden en de toekomst qua economisch beleid van Brussel?

Rieke de Vlieger, spreker, Aeres Hogeschool Dronten

Wij schenken in ons onderwijs (en onderzoek) veel aandacht aan wat er buiten Nederland gebeurt, zowel theoretisch als met excursies, met uitwisselingen met en stages in het buitenland en er zijn zelfs studenten die voor een gehele Engelstalige opleiding kiezen of een Engelstalige minor. Dat is logisch: onze agrarische sector is een exportsector bij uitstek. Wij hebben bijvoorbeeld een uitwisselingsprogramma met een partnerinstelling in Canada: Canadese studenten komen hier een jaar studeren en onze studenten gaan een jaar daar naartoe. Er zijn dus allerlei varianten mogelijk.

Er zijn veel Europese subsidies. Voor ons is 'Horizon 2020' een belangrijke voor onderzoeksprojecten, maar dat is een heel ingewikkelde. Wageningen Universiteit heeft bijvoorbeeld mensen in dienst die alleen maar bezig zijn met het aanvragen van subsidies, maar in onze omvang kan dat niet. Wij liften dan graag mee met een andere penvoerder, maar vragen niet zelfstandig aan vanwege de complexiteit.

José van Haasdrecht

De veldleeuwerik is het symbool van het afnemen van biodiversiteit. Ik weet dat er hier allerlei mensen (zoals de consul van Kazachstan) inclusief studenten komen uit Oost-Europa en Azië. Wat nemen zij aan kennis mee naar huis en wat gebeurt daarmee? In hoeverre moeten we, ook gelet op de inzakkende en

minder producerende bodem, in Flevoland rekening houden met minder bodemexploitatie en dus minder export? En kan dat elders ook gebeuren, als er steeds maar weer vruchten uit de bodem worden gehaald, zonder dat er iets wordt teruggegeven aan biodiversiteit en herstel?

Hedwig Boerrigter, dagvoorzitter, Veldleeuwerik

Dit is de reden geweest voor een initiatief als Veldleeuwerik: de zorg over de bodemkwaliteit en de vraag of we daar in de toekomst nog steeds een rendabel bedrijf op kunnen voeren. Het gaat dus over het toekomstbestendig maken van je bedrijfsvoering, mede voor je opvolgers. Dankzij veredeling en dergelijke nemen de opbrengsten nog steeds toe, maar dat wil je wel zo houden. Je moet de bodem dus aandacht geven, en teruggeven wat je er ervan afhaalt. Daarom zijn we als Nederland, met intensieve, hoogproductieve landbouw, een enorm voorbeeld voor landen als Kazachstan en Azië: je kunt naar hoge productiviteit toe, maar je moet daarbij aspecten als leefomgeving en milieu niet vergeten. Het kan samengaan; de kennis over hoogproductief boeren met behoud van allerlei landschappelijke en milieuwaarden, is ook een exportproduct. Het is dus terecht dat die consul hier is.

Rieke de Vlieger, spreker, Aeres Hogeschool Dronten

U ziet hier een banier van het lectoraat duurzaam bodembeheer. Enkele jaren geleden dreigde de bodem toch een beetje een ondergeschoven kindje te worden in het onderwijs. Wij hebben die handschoen opgepakt en een lectoraat bodembeheer in het leven geroepen, met hulp van subsidie van de provincie Flevoland. Gera van Os is net geïnaugureerd en is nu een jaar bezig. Er wordt gewerkt in zogenoemde praktijknetwerken, waarbij Flevolandse agrariërs en studenten zijn aangesloten.

Hedwig Boerrigter, dagvoorzitter, Veldleeuwerik

Ik hoor terug uit de agrarische praktijk dat er de afgelopen jaren veel aandacht is geweest voor onderzoek en ondernemerschap in de opleidingen, maar uiteindelijk is een boer ook een vakman. Vakinhoudelijke kennis is ook belangrijk en het is dus heel welkom dat dit lectoraat er is.

Ton Leijten, heemraad Waterschap Zuiderzeeland

Ik ben blij met de wending in de discussie nu. We zien natuurlijk een aantal ontwikkelingen, maar het is nog helemaal niet te laat om die ontwikkelingen te keren. Ik ben blij met de aandacht voor dit lectoraat. Arnold Michielsen is hier ook, van LTO. We hebben als waterschap op initiatief van LTO Oost en samen met de provincie een Actieplan Bodem en Water in het leven geroepen. We focussen echt op bewustwording over het omgaan met de bodem. Ook als waterschap hebben we daar belang bij: een goede bodem heeft een hoog absorptievermogen. Daar hebben we bij neerslag belang bij, maar ook bij het uitwassen van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen. We werken in Flevoland dus wel degelijk heel intensief samen om die bewustwording over de bodem ook bij dat peloton te laten neerdalen.

Tom Vereijken, algemeen bestuur Waterschap Zuiderzeeland

Ik kom nogal vaak in Brussel en wat mij opvalt is dat ze verschrikkelijk zitten te wachten op voorbeeldprojecten, pilots (of pelotons, zal ik maar zeggen). We moeten niet wachten op Brussel om te zien wat daar nu weer uitkomt, maar zelf het voortouw nemen. Wij hebben, meer dan waar dan ook in Europa, de kennis en ervaring om dat te gaan doen. Het valt mij wel op dat dit soort initiatieven moeilijk van de grond komen en dat de individuele ondernemers toch ook graag kijken naar het directe effect op hun eigen portemonnee van zo'n actie. Ik geloof dat wij als waterschap bijvoorbeeld, of als industrie, systemen kunnen opzetten, met behulp van certificering of premies bijvoorbeeld, waardoor die eerste boeren enigszins gecompenseerd worden, vooruitlopend op een effect dat veel groter zal zijn en dat ook

andere boeren in Nederland en Europa zal kunnen helpen. Die aanjaagfunctie moet worden gefaciliteerd. Ik denk dat wij met z'n allen in dit gezelschap dat voor elkaar moeten kunnen maken. Dan lopen we voorop in Europa en dan vertellen we Brussel hoe het moet, in plaats van andersom.

Frank van Heest, provincie Flevoland

Ik houd me bezig met de uitvoering van het plattelandontwikkelingsprogramma, POP 3 (het Europees programma dat subsidies regelt vanuit het gemeenschappelijk landbouwbeleid). Er werd net gevraagd welke ontwikkelingen we zien in Europa. Welnu, ten aanzien van het nieuwe programma dat vanaf 2020 gaat lopen, zie je dat de discussies, los van vergroening dat er ook aankomt, zijn gericht op innovatie van de sector, klimaat en op afdekking van de (politieke en klimatologische) risico's.

Het huidige programma richt zich op verduurzaming en modernisering van de landbouw. Het heeft even geduurd, maar is nu uit de startblokken. In Flevoland zijn we bezig met een aantal watermaatregelen, samen met het waterschap. Vanaf nu gaan we ook daadwerkelijk mogelijkheden bieden voor de landbouw, om te komen tot kennisuitwisseling en investeringen die moeten bijdragen aan die modernisering en verduurzaming, evenals (toegang tot) onderzoek. Op 8 maart hebben we een POP 3-festival, waar we in een marktformaat gaan laten zien wat er mogelijk zou kunnen zijn met deze regeling die zich richt op de primaire sector. Het budget is ongeveer 14 miljoen euro.

Metty Ebbens, voorzitter Landschapsbeheer Flevoland

Met het oog op POP 3. We horen de term 'natuurinclusieve landbouw' nogal, ook in de Tweede Kamer. Is hier in de praktijk al ervaring mee opgedaan?

Wim Stegeman, akkerbouwer

Sinds een jaar of zeven, acht, zijn wij gestopt met ploegen. Wij ploegen dus niet voort... Dat doen we heel bewust, juist om de bodem weer in z'n eigen kracht te zetten. Ik heb ook een onderzoeksachtergrond vanuit Wageningen. Uit onderzoek blijkt dat je dan de bodem ziet veranderen; die keert zich ten goede. Je ziet op mijn bedrijf gebeuren dat er veel meer ecosysteemdiensten en – waarden ontstaan. Ik kan het alleen niet ergens verzilveren; dat is het manco. Ik neem risico's, want het enige dat ik kan verwaarden is mijn product (aardappels en uien) en dan neem ik wel risico's met zo'n systeem. En daar gaat het mis. In mijn beleving is wat wij doen natuurintensieve landbouw, want we doen heel veel voor biodiversiteit, bodem, water...

Een toevoeging nog. Ik ben ook coördinator voor het Flevolands Agrarisch Collectief. Wij zijn ook bezig met agrarisch natuurbeheer. Het potje voor Flevoland is inmiddels leeg. Er is enthousiasme onder boeren om die verbinding tussen natuur en landbouw te maken. Met een project als 'zicht op bodemstructuur' (een uitvoeringsonderdeel van Actieplan Bodem en Water), proberen we die verbinding te maken, met name regionaal en niet individueel.

Andries Greiner (voorzitter Genootschap Flevo) aan Tom Vereijken algemeen bestuur Waterschap Zuiderzeeland

Is dit zo'n initiatief wat je nodig hebt? Een boer die niet meer ploegt. En daardoor ook omzet verliest?

Tom Vereijken, algemeen bestuur Waterschap Zuiderzeeland

Dit is precies waar het om gaat: iemand die een bedrijfsrisico neemt en dat moet terugverdienen uit alleen het verwaarden van zijn product. Dat kan dus niet, want je neemt bewust een breder risico dan een normaal bedrijfsrisico. Je weet dat het de goede weg is en je laat dat zien (iedereen knikt). We zullen deze 'first movers' in het peloton moeten faciliteren. Ik denk dat we daar mogelijkheden voor hebben in het nieuwe Deltaprogramma, als waterschap en als andere overheden. En ik vind dat ze die massaal moeten inzetten op concrete projecten als deze.

Hedwig Boerrigter, dagvoorzitter, Veldleeuwerik

We hebben Geert Sol horen praten over nieuwe verdienmodellen. Heeft het onderwijs ook een rol als het daarom gaat? En dan niet zozeer vanuit de reststromen, maar gewoon vanuit de normale bedrijfsvoering, met oog voor de omgeving?

Geert Sol, spreker, Aeres Hogeschool Dronten, Agri & Food Innovatie Cluster

Het project waar ik over vertelde, ging natuurlijk over iets wat ‘spontaan’ bij elkaar kwam...

Wat hier vanmiddag ook aan de orde kwam, was de vraag over hoe we de verbinding realiseren tussen natuur en landbouw. Ik denk dat als je energie en energie bij elkaar brengt, nieuwe business ontstaat. Luister goed naar je omgeving, kijk wat er speelt en anticipeer daarop.

Het begint bij de eigen ondernemingswaarden en op welke manier je daarop jouw klantwaarde inricht. De waarde bestaat uit meer dan een afgedekte kostenstructuur, maar ook uit de waarde van het businessmodel en de organisatie van het verdienmodel. Het is anders denken: het is op een andere manier naar jouw eigen bedrijf leren kijken.

Hedwig Boerrigter, dagvoorzitter, Veldleeuwerik

De omgeving, dat is de maatschappij...Hoe brengen we de maatschappij zover dat men wat over heeft voor verduurzaming van de landbouw (en dus niet kiest voor laagste prijsgarantie)?

Geert Sol, spreker, Aeres Hogeschool Dronten, Agri & Food Innovatie Cluster

De crux is de vraag welke waarde heeft voedsel nu eigenlijk heeft of zou moeten hebben. Om dat te bepalen is de eerste stap verbinding tussen ondernemer, overheid, onderwijs en onderzoek. Dat is iets anders dan naar elkaar gaan kijken; we moeten met elkaar in gesprek. En dan op basis daarvan de eerstvolgende stap zetten.

Robert Atkins, spreker, senior beleidsmedewerker Natuur en Milieufederatie Flevoland

Wat wij als organisatie proberen te doen, is de Flevolandse ‘voetafdruk’ formuleren. Er zijn veel mensen die iets willen met duurzaamheid in de breedste zin, maar ze weten niet welke consequenties hun handelen heeft. Wat mij persoonlijk frustrereert is dat je mensen kunt aanspreken als bewoner en als burger, maar als consument laat men heel vaak ander gedrag zien. Ik denk dat er heel veel potentie is, zowel bij burgers als boeren, maar dat velen gewoon niet weten hoe ze het kunnen doen. Hier ligt een deel van de uitdaging.

Allard van Woerkom, akkerbouwer uit de Noordoostpolder

Als de voedselproducerende sector in staat is om voor de maatschappij tientallen miljarden euro's te verdienen, wordt het dan niet tijd dat we gas gaan geven? Het kan!

Een aanwezige mevrouw

Ik wil de consument naar voren brengen. Er wordt gezegd dat boeren investeren in iets waar ze geen geld voor terugkrijgen, maar ik denk dat hier en daar een les geleerd kan worden van de biologische boeren die het nu wel voor elkaar hebben dat de consument voor hun producten meer wil en gaat betalen; de biologische sector groeit nog steeds. Ik weet ook dat er melk op de markt wordt gebracht die ‘weidevogelvriendelijk’ is geproduceerd; er is wel degelijk een markt voor milieuvriendelijke productie. Er hoeft niet gewacht te worden op subsidie uit de regio, Nederland of Brussel. Ik zou zeggen: haal de consument er alstublieft bij.

Wubbo de Raad, bestuurslid / oud-voorzitter Genootschap Flevo en betrokkene bij de landbouw

Een nuance: de consument is belangrijk, maar is mis de ketenbedrijven. Deze zal je moeten betrekken om de consument in een hogere prijscategorie te krijgen, want we zijn het erover eens dat dat betaald moet worden.

Wat de verdienmodellen betreft die rekening houden met de duurzaamheid in de omgeving, daarvoor is nodig dat je niet alleen de voorlopers, maar inderdaad het peloton ziet mee te krijgen. En in mijn beleving moeten we daarop inzoomen. Daarvoor is nodig dat de ketenpartijen meedoen.

Laten we wel wezen, de Flevolandse agrarische sector produceert slechts beperkt voor de thuismarkt, maar is grotendeels de exporteur voor Nederland. Het Nederlands bruto nationaal product wordt voor zestig, zeventig procent beter van de landbouw. Dit soort feiten kan ik niet kwijt in het verhaal van met name Riet (Rijs, spreker, Flevo-Landschap, red.) en Robert (Atkins, spreker, Natuur en Milieufederatie Flevoland, red.) daar gaat het om kleinschaligheid. Maar ik hoor het verhaal niet van die boer, die ondernemer die hier wordt geschoold, die met die bodem aan de gang moet...

Hiermee sluit ik aan bij het verhaal over het Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer: de bodem moet veel centraler worden gesteld. Met bodem krijg je ook omgevingseffecten, of dat nu natuur inclusieve landbouw heet of agrarisch natuurbeheer. Primair blijft de boer, die aan het eind van de streep een inkomen moet hebben.

Hedwig Boerrigter, dagvoorzitter, Veldleeuwerik

Heineken, ooit de grondlegger van Veldleeuwerik, verwerkt jaarlijks 550.000 ton brouwergerst. Daarvan komt 13.000 ton uit Nederland, de rest komt uit Frankrijk. Ze hebben onlangs aan een consumentenpanel de vraag gesteld: stel dat wij van zestig procent duurzame teelt naar tachtig procent gaan... Weet u wat het panel zei? "Oh, wij dachten dat het allang honderd procent duurzaam was."

Dat is imago. Dan wordt het ingewikkeld voor Heineken om bijvoorbeeld een apart 'brand' neer te zetten op basis van duurzame gerst, want daarmee zouden ze tegelijkertijd afbreuk doen aan het imago van hun andere producten.

Nederland is een exporterend land. We hebben een gangbare akkerbouw die voor de wereldmarkt produceert, terwijl de biologische landbouw zich veelal op de lokale economie richt.

Met Aviko hebben we de vraag besproken: stel dat iedereen zou overgaan op een bouwplan van één op zes. Dat zou betekenen dat er minder aardappelen uit Nederland worden aangevoerd, want het areaal

wordt niet groter. De aardappels worden dan uit Engeland gehaald.

Dit maakt het wel ingewikkeld als het gaat om de vraag of er niet een cent per ton bij kan voor die telers die dat heel duurzaam doen... Wij zijn wereldmarktspeler en dat maakt het financieel ingewikkelder.

Marius Langebeke, akkerbouwer in de Noordoostpolder

Is het Genootschap Flevo het met mij eens dat we met natuurlandbouw en productiebossen ontzettend ver van het padje raken? Het is een slecht initiatief en kost veel geld. Ten eerste ontnem je honderd actieve agrariërs die voedsel produceren, en dat is belangrijk gezien de groeiende wereldbevolking, de mogelijkheid om te ondernemen. Ten tweede is zo'n voedselbos in Nederland helemaal niet mogelijk (dit is al vaker onderzocht): onder bomen groeit in Nederland helemaal niets. In andere ecologische omstandigheden kan het, namelijk daar waar veel meer water

is. In Nederland kan het absoluut niet. Het wordt een gebied wat niets meer over heeft, zeker als je er nog burgers doorheen laat lopen die de nootjes die er nog liggen, mee naar huis nemen. Het wordt een gebied dat niet rendeert en kapitalen kost. Gaat het dus niet helemaal de verkeerde kant op als we dit gebied van 4300 hectare uit productie nemen?

Andries Greiner, voorzitter Genootschap Flevo

Het Genootschap heeft natuurlijk geen antwoord hierop...

Bert Gijsberts, lid Provinciale Staten Flevoland en bestuurder van het Genootschap Flevo

Ik wil hier wel even op reageren. Het is belangrijk dat wij zorgen voor de toekomst van de jonge boeren. Verhalen zoals die van Ellen Schreuder (spreker, bedrijfsopvolger red.) zijn talrijk in Nederland. De komende jaren verdwijnen 15.000 agrarische bedrijven uit Nederland. Dat komt doordat de toekomstverwachting en het financieringsvermogen compleet weg is. De markt wordt verpest voor een deel door degenen die al groot zijn en die geld zat hebben en in deze polder al 120.000 euro betalen per hectare. Dat is voor Ellen volstrekt onmogelijk. Daar kun je met de huidige prijzen niets op verdienen. Waar het dus om gaat, is dat we dat proberen in evenwicht te krijgen.

Wat het landbouwbeleid betreft, we zijn wel erg bureaucratisch geworden. Dat geldt ook voor de, overigens heel goede, POP-regeling. Je moet in de subsidieaanvraag al een toekomstverwachting aangeven, en dat slaat innovatie dood. Er mag geen risico gelopen worden in subsidieregelingen en daar moeten we vanaf. We moeten juist nieuwe kansen creëren.

Om geen misverstand te hebben: het is echt niet zo dat in Flevoland het hele landbouwareaal naar de knoppen gaat. In Oosterwold is er 4300 hectare voor de groei van de stad; daar heb ik zelf nota bene mijn handtekening onder gezet en daar schaam ik me niet voor. Robert Atkins (spreker, Natuur en Milieufederatie Flevoland, red.) heeft goed gezegd dat er een haakje om 'stads' staat in (stads)landbouw. Er hoort natuurlijk rekening te worden gehouden met de zittende eigenaren; zij hebben macht en kracht, dus dat zal best goedkomen. Maar de rest van Flevoland (behalve het deel nieuwe natuur, daarmee gaat er nog ongeveer duizend hectare links en rechts af) zal landbouw moeten blijven. Dat is belangrijk; we zijn een landbouwprovincie.

Afsluiting

Andries Greiner, voorzitter Genootschap Flevo

Een vraag aan Ellen Schreuder. Ik hoor nogal eens veel geklaag van boeren over de berg administratie en papierwerk. Jij heb de administratie van jullie bedrijf overgenomen. Hoe lang ben je daar ongeveer mee bezig?

Schreuder: “Ongeveer een dag per week.”

Greiner: “Oooh, dat valt dus reuze mee...?!”

Schreuder: “Nou, als u het aan mijn vader vraagt, krijgt u een heel ander antwoord! Ik vind het toevallig leuk om te doen. Maar het vraagt veel. Alleen al de vergroeningsaanvraag in het kader van het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid; je wilt niet weten wat daar allemaal bij komt kijken...”

Greiner: “Tja, ik heb het geprobeerd...”

Dames en heren, we hebben getracht in dit symposium twee werelden bij elkaar te brengen. Bouwe Bakker omschreef het voortreffelijk: hoe krijg je die twee werelden nou bij elkaar, zodanig dat een peloton wordt gevormd, waarbij er integraliteit en complementariteit ontstaat?

Het gaat altijd over geld; dat is een rode draad waar we niet omheen kunnen. De werkelijkheid is natuurlijk ook dat die rode draad doorrolt. Niet alleen volgend jaar, maar tientallen jaren verder. We zijn schatplichtig aan al die studenten die we hier vanmiddag zagen...

We hebben een mooie middag gehad. We bedanken de sprekers met twee boeken uit de schatkist van erfgoedcentrum Nieuw Land. Eén daarvan is een boerderijenboek. Ik hoorde net dat er volgend jaar elf boerderijenboeken gaan verschijnen in de Noordoostpolder. In de andere delen van Flevoland komen we hooguit aan vier of iets dergelijks, en daar zijn we héél blij mee...

Bedankt voor uw aanwezigheid.